

Stručni članak

Primljeno 29. 6. 2019, prihvaćeno za objavljivanje 16. 9. 2019.

Doc. dr. sc. Safet Husejnović

Islamski pedagoški fakultet Univerziteta u Zenici
safethus@hotmail.com

KIRA'ETI I PROPISI O HADŽU

Sažetak

Kur'an je prvi izvor islamskog prava. Iz njegovog teksta derivirane su opće i posebne šerijatske norme. Taj aspekt Kur'ana bio je i ostao predmetom interesiranja brojnih islamskih učenjaka u kontekstu tumačenja normativnih ajeta – ajatu'l-ahkam. Hadž je jedan od pet stubova vjere islama. Propisan je Kur'anom i vjerodostojnim predajama Božijeg poslanika Muhammeda, s.a.v.s. Temeljni propisi o hadžu su izvedeni iz kur'anskih ajeta, a oni se navode u različitim kira'etskim varijantama. Evidentirane kira'etske verzije otklanjaju određene nedoumice, proširuju ili daju novo značenje kur'anskog teksta.

Iako se po formi razlikuju, kira'eti su u suštini čvrsto povezani, što ukazuje na njihov jedinstven izvor i porijeklo. Bez kontradiktornosti i isključivosti, kira'eti jedan drugog argumentiraju, pojašnjavaju i tumače, što može imati ogroman značaj, posebno za komentatore Kur'ana i islamske pravnike koji iz njih izvode konkretne šerijatske propise.

U ovom radu ćemo se baviti šerijatskopравnim komentarima eminentnih islamskih učenjaka vezano za propise o hadžu, ali samo s aspekta kira'eta. Analizirali smo sljedeće šerijatske propise: sa'j između Safa i Merve; smisao zabrane spolnog odnosa, ružnih riječi i svađe za vrijeme hadža; obavljanje umre; iskupljenje za hotimično ubijanje životinje dok je hadžija pod ihramom; održavanje lične higijene u toku obavljanja hadža, i klanje kurbana.

Ključne riječi: Kur'an, hadis, kira'et, propis, hadž, hadžija, ihram, muhrim, umra, Safa, Merva, sa'j i kurban.

Uvod

Riječ *hadž* u arapskom jeziku znači: odluka da se krene k Uzvišenom. U djelu *En-Nihaje* kaže se da ova riječ ukazuje na

odluku da se krene ka nečemu. Međutim, pisac djela *Ed-Durru'l-muhtar* osporava tvrdnju autora *En-Nihaje* i ovaj pojam svodi samo na odluku da se posjeti Uzvišeni.

Terminološki, riječ *hadž* znači posjetu Ka'bi radi obavljanja određenih obreda, u određeno vrijeme i pod određenim uslovima (Tuhmaz, 2002: I/553).

Uzvišeni Allah kaže: *Hodočastiti Hram dužan je, Allaha radi, svaki onaj koji je u mogućnosti; a onaj koji neće da vjeruje – pa, zaista, Allah nije ovisan ni o kome* (Ali 'Imran, 97).

Također je rekao: *I oglosi ljudima hadž! – dolazit će ti pješke i na kamilama iznurenim; dolazit će iz mjesta dalekih* (El-Hadž, 27).

Allahov Poslanik, s.a.v.s., rekao je: *O ljudi, Allah vam je naredio obavljanje hadža, pa ga obavljajte*. Jedan od ashaba upita: „Je li svake godine, Allahov Poslaniče?“ Poslanik, s.a.v.s., šutio je sve dok ta osoba nije pitanje ponovila tri puta. Nakon toga, Poslanik, s.a.v.s., reče: *Da sam rekao “da“, to bi vam bila dužnost, a vi je ne biste mogli izvršiti*. U drugoj predaji ovog hadisa se nalazi dodatak: *Hadž je obavezan samo jedanput, a onaj ko ga obavi više puta, to mu je nafila* (Muslim, 1998: V/111).

U ovom radu obradit ćemo sljedeće podnaslove: Sa'j između Safe i Merve, Smisao zabrane spolnog odnosa, ružnih riječi i svađe za vrijeme hadža, Obavljanje umre, Iskupljenje za hotimično ubijanje životinje dok je hadžija pod ihramom, Održavanje lične higijene u toku obavljanja hadža i Klanje kurbana.

Sa'j između Safe i Merve

إِنَّ الصَّفَاَ وَالْمَرْوَةَ مِنَ شَعَائِرِ اللَّهِ ^طفَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ أَوْ اعْتَمَرَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ أَنْ يَطَّوَّفَ بِهِمَا ^ع
وَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَإِنَّ اللَّهَ شَاكِرٌ عَلَيْهِمْ

Safa i Merva su Allahova časna mjesta, zato onaj koji Ka'bu hodočasti ili umru obavi ne čini nikakav prestup ako krene oko njih. A onaj koji drage volje učini kakvo dobro djelo – pa, Allah je doista blagodarani i sve zna (El-Bekare, 158).

Buharija navodi predaju s lancem prenosioca od 'Asima, koji je rekao: „Pitao sam Enes b. Malika: 'Jeste li vi trčanje između Safe i Merve smatrali pokuđenim obredom?' 'Da, jesmo', rekao je Enes,

'jer je to bio jedan od simbola paganstva, i to sve dok Allah nije objavio: *Safa i Merva su Allahova časna mjesta...*'"

Također, Buharija navodi predaju od 'Urveta, koji prenosi od 'Aiše, r.a., da je rekla: „Šta misliš o govoru Uzvišenog Allaha: 'Safa i Merva su od Allahovih znakova, pa ko se odlučio hodočastiti Ka'bu ili učiniti umru, nije mu grijeh da obiđe Safu i Mervu?'“

„Tako mi Allaha“, rekao je 'Urve, „nije nikome grijeh da obiđe Safu i Mervu.“

„Ružno je to što si rekao, sestriću moj!“ – rekla je 'Aiša. „Da taj ajet znači tako kako si ga ti protumačio, bilo bi da hadžija nema grijeha hodočastiti kip Menat, kome su se klanjali na Mušellelu.“ Poneko od njih odlučivao se na hodočašće i izbjegavaše da obiđu Safu i Mervu, čuvajući se grijeha. Pošto su primili islam, pitali su Allahovog Poslanika, s.a.v.s., za to i rekli: „Allahov Poslaniče! Mi smo smatrali grijehom da činimo obilazak između Safe i Merve, a Uzvišeni Allah kaže: 'Safa i Merva su uistinu znakovi Bogom postavljeni...“

„Allahov je Poslanik, s.a.v.s.“, rekla je 'Aiša, „uveo stalnu praksu obilaženja između njih, i nema pravo niko da ostavlja to obilaženje.“ (Buharija, 2008: I/1122)

Vezano za kur'anski izraz *أَنْ يَطُوفَ بِهِمَا* evidentirane su ove kira'etske verzije:

1. Većina učenjaka je čitala: *فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ أَنْ يَطُوفَ بِهِمَا* – *Ne čini nikakav prestup da krene oko njih.*

2. Ibn 'Abbas i 'Abdullah b. Mes'ud su čitali: *فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ إِلَّا أَنْ يَطُوفَ بِهِمَا* - *Ne čini nikakav grijeh da ne krene oko njih.*

Imam Taberi ukazao je na nedostatak ovog kira'eta, zbog toga što je u suprotnosti sa mushafskim pravopisom, i na osnovu toga nije nikome dozvoljeno da doda mushafskom pravopisu ono što njemu ne pripada.

S druge strane, ukazao je na mogućnost ispravnosti spomenutog kira'eta, gdje čestica *la* sa česticom *en* u konjunktivu ima funkciju odnosne rečenice, kao što je u riječima Uzvišenog: قال

قال ما منعك ألا تسجد إذ أمرتك - *Šta te spriječilo da ne učiniš sedždu, kad*

sam ti naredio... u značenju: مَا مَنَعَكَ أَنْ تَسْجُدَ *Šta te spriječilo da učiniš sedždu kad sam ti naredio...*

Naime, Kurtubi daje osvrt na ovaj kira'et, pa veli: „Ako bude rečeno da ‘Ata’ prenosi od Ibn ‘Abbasa, r.a., da je čitao: أَلَا يَطَّوَّفُ

أَلَا يَطَّوَّفُ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ بِهِمَا, a to je kira'et Ibn Mes'uda.“ Također, prenosi se da je navedeni kira'et zabilježen u Mushafu Ubejja. Slično se prenosi i od Enesa. Može se odgovoriti da je to u suprotnosti sa mushafskim pravopisom, i ne može se ignorirati vjerodostojni kira'et u odnosu na kira'et čija vjerodostojnost nije potvrđena. 'Ata često prenosi od Ibn 'Abbasa a da nije čuo od njega. Rečeno je da ova predaja od Enesa nije precizna, ili može biti da čestica *la* ima funkciju potvrde. (Kurtubi, 1996: II/187)

Imam Taberi daje prednost prvom vjerodostojnom kira'etu:

فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ أَنْ يَطَّوَّفَ بِهِمَا – *Fela džunaha 'alejhi en jetavvefe bihima*, u odnosu na drugi kira'et čija je ispravnost upitna أَلَا يَطَّوَّفُ بِهِمَا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ بِهِمَا - *Fela džunaha 'alejhi ella jetavvefe bihima*, s time da se tumačenje drugog kira'eta može usaglasiti s vjerodostojnim, gdje čestica *la* sa česticom *en* ima u ovom kontekstu značenje odnosne rečenice. (Taberi, 1992: III/194)

Smisao zabrane spolnog odnosa, ružnih riječi i svađe za vrijeme hadža

الْحُجُّ أَشْهُرٌ مَعْلُومَاتٌ فَمَنْ فَرَضَ فِيهِنَّ الْحُجَّ فَلَا رَفْتٌ وَلَا فُسُوقٌ وَلَا جِدَالَ فِي الْحُجِّ وَمَا تَفَعَّلُوا مِنْ حَيْرٍ يَغْلَمُهُ اللَّهُ وَتَزَوَّدُوا فَإِنَّ خَيْرَ الزَّادِ التَّقْوَى وَاتَّقُونِ يَا أُولِيَ الْأَلْبَابِ

Hadž je u određenim mjesecima; onom ko se obaveže da će u njima obavljati hadž nema snošaja sa ženama i nema ružnih riječi, i nema svađe u danima hadža. A za dobro koje učinite Allah zna. I onim što vam je potrebno za put, snabdijte se. A, najbolja opskrba je bogobojažnost. I Mene se bojte, o razumom obdareni! (Bekare, 197)

Poznavaooci arapskog jezika razilaze se u pogledu značenja riječi: *Hadž je u određenim mjesecima*. Neki kažu: „To znači da je hadž u poznatim mjesecima, pa je u skladu s tim stupanje u ihram (obrede hadža) potpuni u tim mjesecima nego u drugim, iako je i

u drugim ispravno.“ Mišljenje da je stupanje u ihram za hadž ispravno u toku cijele godine zastupaju mezhebi Malika, Ebu Hanife, Ahmeda b. Hanbela i drugih, i to na osnovu riječi Allaha Uzvišenog: *Pitaju te o malađacima. Reci: Oni su ljudima oznake za vrijeme i hadž*, odnosno, da je to jedan od dva obreda. Stoga je stupanje u ihram za hadž ispravno u toku cijele godine, kao i za umru. Međutim, Šafija smatra da je stupanje u ihram za hadž ispravno samo u mjesecima hadža. Zato, ako bi neko stupio u ihram prije toga, to mu ne bi bilo valjano. Ovaj stav se prenosi od Ibn 'Abbasa i Džabira, a zastupaju ga i 'Ata', Tavus i Mudžahid. Dokaz za to su riječi Allaha Uzvišenog: *Hadž je u određenim mjesecima*, pa ne vrijedi prije toga, kao što je slučaj i sa namaskim vremenom (Ibn Kesir, 2002: 131).

Onom ko se obaveže da će u njima obavljati hadž; Ibn Džerir kaže: „Svi se slažu da se pod obavezom ovdje misli na prihvaćanje obaveze i zadaće, tj. ko na sebe uzme obavezu stupajući u ihram da obavi hadž.“ 'Ata' kaže: „El-fard – obaveza jeste stupanje u ihram.“ Isto kažu i drugi. Od Ibn 'Abbasa se navodi da je rekao: „Ne treba da se počne sa telbijom¹ za hadž, a zatim ostane u svom mjestu.“ (Ibn Kesir, 2002: 131)

Nema snošaja sa ženama. Ibn 'Abbas, Ibn Džubejr, Es-Suddi, Katade, El-Hasan, 'Ikrima, Ez-Zuhri, Mudžahid i Malik kažu: „Er-refel je spolni odnos, tj. nema spolnog odnosa, jer kvari hadž.“ Islamski učenjaci su saglasni da spolni odnos prije Arefata kvari hadž. Također, obavezan je naredne godine obaviti hadž i zaklati kurban. 'Abdullah b. Omer, Tavus, 'Ata' i drugi kažu: „Er-refes je bestidan govor sa ženom.“ (Kurtubi, 1996: II/400)

Nema ružnih riječi. Ibn 'Abbas, 'Ata' i El-Hasan smatraju da ovaj izraz obuhvata svaku vrstu grijeha. Ibn Omer i skupina učenjaka kažu: „El-fusuk je činjenje grijeha prema Allahu, dž.š., u toku obavljanja hadža, kao što je ubijanje divljači, podrezivanje nokata, šišanje i slično tome.“ Ibn Zejd i Malik vele: „El-fusuk je prinošenje žrtve kipovima shodno riječima Uzvišenog: *Ili što je kao*

¹ Telbija je odazivanje na Božiji poziv, koju hadžije izgovaraju nakon oblačenja ihrama. Telbija glasi: *Lebbejkellahumme lebbejk lebbejke la šerike leke lebbejk. Inne'l-hamde wen-ni'mete leke vel-mulk la šerike lek – Odazivam Ti se, Bože, Odazivam! Odazivam Ti se, Ti nemaš druga. Sva zahvala, blagodati i vlast pripadaju Tebi. Ti nemaš druga.*

grijev zaklano u nečije drugo, a ne u Allahovo ime (El-En'am, 145).“

Ed-Dahhak kaže: „El-fusuk je nadijevanje ružnih nadimaka, kao što je u riječima Uzvišenog: *O, kako je ružno da se vjernici spominju podrugljivim nadimcima* (El-Hudžurat, 11)!“

Ibn Omer veli: „El-fusuk je psovanje, jer je Poslanik, s.a.v.s., rekao: 'Psovanje muslimana je nevaljao čin, a boriti se protiv njega je nevjerovanje.'“ Kurtubi preferira prvo mišljenje zbog toga što sažima, obuvata, ostale interpretacije i komentare (Kurtubi, 1996: II/399).

Nema svađe u danima hadža, tj. prekinuti svaki sukob u vremenu obreda hadža, i odmah nakon toga, što je Allah najbolje objasnio. Naime, dolazilo je do rasprava između pripadnika plemena Kurejš i drugih Arapa, tako da bi Kurejšije stajali kod Meš'ari'l-Harama na Muzdelifi a ostali Arapi na Arefatu, pa bi raspravljali. I jedni i drugi su tvrdili da su njihov hadž i mjesto gdje stoje, zapravo, mjesto i hadž Ibrahima, a.s. Allah je prekinuo ovu prepirku, objasnio sve obrede i zabranio prepirku na tom mjestu i u to vrijeme. Ima mišljenja, također, da prepirka ovdje znači neprijateljstvo, licemjerje, psovku, svađu i srdžbu (Ibn Kesir, 2002: 132).

U vezi s čitanjem ajeta *فَلَا رَفَثَ وَلَا فُسُوقَ وَلَا جِدَالَ فِي الْحَجِّ* evidentirane su sljedeće kira'etske verzije:

1. Ibn Kesir, Ebu 'Amr, Ja'kub i Ebu Dža'far čitali su izraze *refesun* i *fusukun* u nominativu, a riječ *ve la džidale* u akuzativu:

فَلَا رَفَثَ وَلَا فُسُوقَ وَلَا جِدَالَ فِي الْحَجِّ, a Ebu Dža'far je izraz *džidalun* čitao u nominativu: *فَلَا رَفَثَ وَلَا جِدَالَ – Ve la džidalu.*

2. Ostali islamski učenjaci su spomenute riječi čitali u akuzativu:

*فَلَا رَفَثَ وَلَا فُسُوقَ وَلَا جِدَالَ فِي الْحَجِّ*²

3. Ibn Mes'ud je izraz *refesun* čitao u množini: *فلا رفوث – Fe la rufusun.*

Zastupnici kira'eta u nominativu smatraju da je došlo do ispuštanja riječi:

ولا يكون فسوق - لا يكون رفت و لا يكون فسوق
ženama, nema (neka ne bude) ružnih riječi.“ Čitanje izraza وَلَا جِدَالُ فِي مِيقَاتِ
– *Ve la džidalu* u nominativu sa izostavljanjem riječi: لَا جِدَالُ فِي مِيقَاتِ

الحج - Nema raspravljanja o mikatima hadža tj. nema sumnje u hadž i da se obavlja u mjesecu zu'l-hidžetu shodno riječima Uzvišenog: *Hadž je u određenim mjesecima.*“ Ovo je mišljenje Ebu 'Ubejda el-Kasima b. Selema koje prenosi od Ebu Zur'a b. Zendželeta (Ibn Zendže, 1997: 124).

Drugim kira'etom u akuzativu negira se svaka vrsta intimnog odnosa sa ženama, grijeha i prepirke za vrijeme hadža. Ovu konstataciju potvrđuje predaja Ibn 'Abbasa o ajetu: *i nema svađe u danima hadža*, pa je rekao: „Ne provociraj svog prijatelja da ga ne bi rasrdio.“ Negacija čestice *lam* iz prethodnih riječi odnosi se i na treću riječ u ajetu. Dakle, nema intimnog odnosa sa ženama, grijeha i prepirke za vrijeme hadža.

Na osnovu prvog kira'eta možemo zaključiti da se zabranjuje intimni odnos sa ženama, korištenje ružnih riječi i rasprave o vremenskom periodu obavljanja hadža, a drugim kira'etom se zabranjuje svaki oblik intimnog odnosa sa ženama, ružnih riječi i raspravljanja za vrijeme hadža. Tako da su prvim kira'etom izostavljene riječi:

ولا يكون فسوق - لا يكون رفت و لا يكون فسوق
ženama, nema (neka ne bude) ružnih riječi.“ Drugim kira'etom uz oblik negacije ispušten je glagol, pa bi ajet glasio:

– لا تفترقوا رفنا ولا فسوقا
riječi...“

Smatramo da je umnožavanje kira'eta neophodno kako bi se ostvarila oba spomenuta značenja. Ovu konstataciju potvrđuju riječi Muhammeda, s.a.v.s.: „Ko hodočasti Ka'bu i ne bude grijehio spolno općeći i govoreći ružan govor, vratit će se čist od grijeha kao onog dana kad ga je majka rodila.“ Također, Allahov Poslanik, s.a.v.s., rekao je: „Nema ni jednog djela između nebesa i Zemlje, nakon borbe na Allahovom putu, da je draže Allahu od ispravno

obavljenog hadža, u kojem nema spolnog odnosa sa ženama, ružnih riječi i svađe u danima hadža“ (En-Nesa'i, V/114).

Obavljanje umre

وَأَمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ

Hadž i umru radi Allaha izvršavajte!... (El-Bekare, 196)

Umra u arapskom jeziku znači: *Posjeta*, a terminološko značenje tog pojma je: *Posjeta Ka'bi uz ostvarenje određenih uvjeta* (Tuhmaz, 2002: I/584).

Muhammed, s.a.v.s., nakon hidžre je obavio četiri umre. Katade kazuje: „Pitao sam Enesa, r.a., koliko umri je obavio Allahov Poslanik, s.a.v.s., pa mi je rekao: 'Četiri: umru Hudejbijja u mjesecu zu'l-ka'de, kada su ga spriječili mušrici, umru naredne godine u zu'l-ka'deu, kako se to s njima i bio sporazumio, umru iz Dži'rana, kada je podijelio ratni plijen s Hunejna, i umru koju je obavio zajedno sa oprosnim hadžem.' Upitao sam ga: 'A koliko puta je obavio hadž?' Reкао je: 'Jedanput.'“ (Buharija, 2008: II/8)

Umra se može obaviti tokom cijele godine, osim na dan Arefata i četiri dana poslije Arefata, tj. sve do zalaska Sunca četvrtog dana Kuranskog bajrama, jer su to dani predviđeni samo za obavljanje hadža. Obavljati umru u tim danima je *mekruh tahrimi*. Buharija bilježi da je 'Aiša, r.a., rekla: „Umra se obavlja tokom cijele godine, osim u četiri dana: na dan Arefata, prvi dan Kuranskog bajrama, i dva dana nakon toga.“

Mekelijama i onima koji stanuju unutar *mikata* je mekruh obavljanje umre u mjesecima hadža, zato što oni u većini slučajeva u tim mjesecima obavljaju hadž pa bi u tom slučaju to bio *tamettu*³ hadž, a njima je obavljanje *tamettu'* zabranjeno. Međutim, ako Mekelija ne namjerava obaviti hadž te godine, dopušteno mu je da obavi umru u mjesecima hadža (Tuhmaz, 2002: I/585).

Umru je najbolje obaviti u ramazanu. 'Ata' kazuje: „Čuo sam 'Abdullaha b. 'Abbasa, r.a., kako kaže: 'Allahov Poslanik, s.a.v.s.,

³ *Tamettu'* znači da hodočasnik u mjesecima hadža učini nijet da će obaviti umru. Nakon izvršenja svih obreda umre, hodočasnik će se osloboditi ihramskih obaveza, a zatim osmi dan mjeseca zu'l-hidžea, iste godine, obući ihrame i zanijetiti hadž.

rekao je jednoj ensarijki koju je Ibn 'Abbas imenovao, ali sam joj ja ime zaboravio:

- Šta te je omelo pa nisi s nama išla na hadž?

- Imamo – rekla je ona – jednu devu (za okretanje kola za natapanje), pa ju je uzjahao otac tog i tog sa svojim sinom – mužom spomenute ensarijke i njenim sinom – a jednu ostavio da s njom natapamo (palmovik).

- E, kada bude ramazan, ti učini umru, jer umra obavljena u ramazanu – rekao je Muhammed, s.a.v.s. - jeste kao hadž (obavljen sa mnom) ili kao što je on to rekao.“ (Buharija, 2008: II/10)

Komentatori Kur'ana navode u vezi s citiranim ajetom sljedeće kira'etske verzije:

1. El-Hasan, Eš-Ša'bi, 'Alijj, Ibn 'Abbas, Ibn Mes'ud, Zejd b. Sabit i Ibn Omer čitali su imenicu *el-hadždž* u akuzativu, a imenicu *el-'umra* u nominativu: *وَأَمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ* – *Ve etimmu-l-hadždže ve-l-'umretu lillahi*.
2. Većina imama u kira'etu čitali su tematski ajet na način kako je naveden, tj. imenica *el-hadždž* i *el-'umra* su u akuzativu s *fethom* na zadnjem konsonantu. (Salim i Ahmed, 1982: I/151)
3. Od Ibn Mes'uda se prenose dvije verzije:
 - a) *وَأَمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ إِلَى الْبَيْتِ لِلَّهِ*
 - b) *وَأَقِيمُوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ إِلَى الْبَيْتِ لِلَّهِ*. (Kurtubi, 1996: II/367)

Prema prvom kira'etu, naređuje se potpuno izvršenje hadža, dok se za umru kaže da pripada samo Allahu, iz čega ne proizilazi obaveza obavljanja umre. Prema kira'etu većine imama, muslimanima se naređuje da u potpunosti izvrše hadž i umru, odnosno da ispoštuju sve predviđene uvjete i propise prilikom njihovog izvršavanja. U trećem kira'etu, umjesto glagola *upotpunite*, upotrijebljen je glagol *obavite*, čime se naređuje sami čin obavljanja hadža i umre, a ne samo njihovo potpuno izvršavanje.

Imam Kurtubi iznosi pravnička mišljenja u komentaru citiranog ajeta, gdje se glagol *وَأَمُّوا* može posmatrati u nekoliko kontekstualnih značenja:

1. Glagolom **وَأَمُّوا** želi se napraviti distinkcija između hadža i umre, tj. želi se dati na znanje da umru treba obaviti izvan hadžskih mjeseci;
2. Tim glagolom se podstiču muslimani da, kada krenu na put radi obavljanja hadža ili umre, obuku ihrame kod svojih kuća, iako to mogu uraditi na *mikatu*;⁴
3. Njime se naređuje potpuno obavljanje hadža ili umre nakon što se započne s njihovim obredima.
4. *Itmam* je način izvršenja propisa naređenih prilikom obavljanja hadža ili umre.

Ibn Mes'udovim kira'etom **وَأَمُّوا الْحَجَّ وَ الْعُمْرَةَ إِلَى الْبَيْتِ لِلَّهِ** – „Izvršite hadž i umru prema Ka'bi, Allaha radi“ – insistira se na iskrenoj nakani, da hodočasnici budu posvećeni svome Gospodaru i Njegovom Hramu u Mekki, a ne kipovima ili nekim drugim idolima, kao što je to bio slučaj s mekanskim paganima (Bazul, 1412-1413: II/473-474).

Na tragu citiranih ajeta iskristalizirala su se dva stava o propisu obavljanja umre:

1. Učenjaci Šafijskog i Hanbelijskog mezheba smatraju da je obavljanje umre obavezno. Stav o obaveznosti umre temelje na predaji h. 'Aiše, Ibn 'Abbasa, 'Alija, Ibn Omera, El-Hasana, Ibn Sirina, El-Sevrija i Evzai'je (Razi, V/140-141). Kao dokaz navode citirani ajet, u kojem glagol *izvršavajte* upućuje na obaveznost, a riječ *umra* veznikom *vav* vezuje se za riječ hadž. Također, spominju predaje Allahovog Poslanika, s.a.v.s., kojima potvrđuju svoj stav o obaveznosti obavljanja umre.

Jedan je čovjek došao kod Božijeg Poslanika, s.a.v.s., i rekao: „Allahov Poslaniče, moj otac je star, ne može izdržati poteškoće puta, niti može obaviti hadž i umru.“ Poslanik, s.a.v.s., rekao mu je: „Obavi hadž i umru za svog oca.“ (Nesa'ija, V/111)

Prenosi se od Ibn Lehi'a, a on od 'Ata', a on od Džabira, *marfu'an* predaju: „Hadž i umra su obavezni.“ (Buharija, 2008: III/698)

Majka pravovjernih 'Aiša, r.a., obratila se Božijem Poslaniku, s.a.v.s., riječima: „Allahov Poslaniče, imaju li žene obavezu

⁴ *Mikat* je granica prema Mekki na kojoj je obavezno odijevanje ihrama radi obavljanja hadža ili umre.

džihada?“ Poslanik, s.a.v.s., odgovorio je: „Njima je obavezan džihad u kojem nema ubijanja, a to su hadž i umra.“

Imam Šafija je rekao: „Potvrđen je stav Abdullaha b. 'Abbasa o obaveznosti umre, i o tome niko nije imao drugačije mišljenje od učenjaka.“ (Šafija, 1393: II/113)

2. Učenjaci Malikijskog i Hanefijskog mezheba smatraju da je obavljanje umre sunnet, pozivajući se na predaju od Abdullaha b. Mes'uda, Džabira b. Abdullaha i drugih. Svoje mišljenje baziraju na sljedećim dokazima:

- Citirani ajet ne upućuje na obaveznost umre, a u krajnjoj mjeri sadrži značenje upotpunjavanja date naredbe. Naime, pojam suprotan *upotpunjavanju* je pojam *manjkavost*, a ne neispravnost. Sufjan el-Sevri je rekao: „Upotpunjavanje (hadža i umre) s ciljem samo njihovog izvršenja, a ne nečega drugog, kao što je trgovina i slično.“ Katade i Kasim b. Muhammed kažu: „Upotpunjavanje znači da se obavi umra izvan mjeseci hadža i da se obavi hadž bez ikakvih nedostataka.“ (Džessas, 1997: I/328)

- Prenosi Ebu Hurejre da je Allahov Poslanik, s.a.v.s., rekao: „Od umre do umre Allah, dž.š., briše sve eventualne grijehe, a za ispravan hadž nema druge nagrade osim Dženneta.“ (Buharija, 2008: III/597) Ovaj hadis upućuje na poželjnost obavljanja umre, a ne na njenu obaveznost.

- Prenosi se od Džabira, r.a., da je Poslanik, s.a.v.s., bio upitan je li umra obavezna. „Ne“, odgovorio je, „ali je bolje da obavite umru.“

- Ubejdullah je čuo gdje Poslanik, s.a.v.s., kaže: „Hadž je džihad, a umra je dobrovoljna.“ (Tirmizija, III/679)

- Hanefijski i malikijski učenjaci svoj stav baziraju na tome da ne postoji vjerodostojan hadis o obaveznosti izvršavanja umre.

Na osnovu izloženih dokaza smatramo da je preferirajuće mišljenje učenjaka Hanefijskog i Malikijskog mezheba na osnovu kojeg obavljanje umre nije obavezujuće, nego je to sunnet. Čitanje riječi *'umrete* u akuzativu ukazuje na upotpunjavanje, a ne na obaveznost. Zatim, hadis Allahovog Poslanika, s.a.v.s., potvrđuje spomenuto mišljenje.

Iskupljenje hadžije za hotimično ubijanje životinje

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْتُلُوا الصَّيْدَ وَأَنْتُمْ حُرْمٌ ۗ وَمَنْ قَتَلَهُ مِنْكُمْ مُتَعَمَّدًا فَجَزَاءٌ مِّثْلُ مَا قَتَلَ مِنَ النَّعْمِ يَحْكُمُ بِهِ ذَوَا عَدْلٍ مِّنْكُمْ هَدْيًا بَالِغَ الْكَعْبَةِ أَوْ كَفَّارَةٌ طَعَامُ مَسَاكِينَ أَوْ عَدْلٌ ذَلِكُمْ صِيَامًا لِّيَذُوقَ وَبَالَ أَمْرِهِ ۗ عَمَّا لَلَّهِ عَمَّا سَلَفَ ۗ وَمَنْ عَادَ فَيَنْتَقِمُ اللَّهُ مِنْهُ ۗ وَاللَّهُ عَزِيزٌ ذُو انْتِقَامٍ

O vjernici, ne ubijajte divljač dok obavljate obrede hadža! Onome od vas ko je hotimično ubije kazna je da jednu domaću životinju, čiju će vrijednost procijeniti dvojica vaših pravednih ljudi, pokloni Ka'bi, ili da se iskupi time što će, ravno tome, nahraniti siromahe ili postiti, da bi osjetio pogubnost postupka svoga. A Allah je već oprostio ono što je bilo. Onoga ko to opet uradi – Allah će kazniti. Allah je silan i strog. (Maide, 95)

Ovo je je zabrana od Uzvišenog da se vjernici bave lovom dok su u ihramima. *Muhrimu*⁵ nije dozvoljeno uloviti ili ubiti bilo koju životinju osim onog što je izuzeo Mudri Zakonodavac. Bilježe Buharija i Muslim od 'Aiše, majke vjernika, da je Allahov Poslanik, s.a.v.s., rekao: „Pet štetočina se ubijaju i van Harema (pojas oko Ka'be), a i u pojasu oko Mekke: gavran, lunja (vrsta sokola), škorpion, miš i pas koji ujeda.“ (Muslim, 1998: II/856)

Nesa'ija prenosi od 'Aiše da je Vjerovjesnik, s.a.v.s., rekao: „Čovjek koji je u ihramu (muhrim) može ubiti petero: zmiju, miša, lunju, pirgavog gavrana i psa koji ujeda.“ (Nesa'ija, V/187) Većina smatra da to ima općenitije značenje, jer je utvrđeno kod Buharije i Muslima uopćavanje njegovih riječi. Prenosi Hišam od Ebu Sei'da da je Vjerovjesnik, s.a.v.s., upitan o tome šta može ubiti hodočasnik, odgovorio: „Zmiju, škorpiona, miša, gavrana može gađati ali ne ubiti, psa koji ujeda, lunju i divlju zvjer koja napada.“ Prenosi ga Ebu Davud od Ahmeda b. Hanbela, a prenosi ga i Tirmizija i ocjenjuje ga kao dobar (hasan) hadis. (Tirmizija, III/234)

Zejd b. Eslem i Sufjan b. Unejne kažu: „Pas koji ujeda podrazumijeva svaku divlju životinju koja napada.“ Oni koji zauzimaju ovaj stav, njemu u prilog navode predanje da je Allahov

⁵ *Muhrim* je hodočasnik koji nosi posebnu bijelu odjeću prilikom obavljanja obreda hadža.

Poslanik, s.a.v.s., prilikom proklinjanja 'Utbe b. Ebu Leheba rekao: „Allahu moj, prepusti ga Tvom psu u Šamu“, pa ga je rastrgala divlja zvjerka u Zerki. Ako bi hodočasnik ubio nešto osim spomenutoga, dužan je platiti otkupninu za to, izuzev ako ga napadne pa je ubije – onda nije obavezan ni na kakvu otkupninu (Ibn Kesir, 2002: 389).

U vezi s citiranim ajetom evidentirane su sljedeće kira'etske verzije:

1. 'Asim, Hamza, El-Kisa'i, Ja'kub i Halef su čitali: فَحْرَاءٌ مِثْلٌ *s tenvinom na hemzetu*, a konsonant *lam* u nominativu.
2. Ostali imami su čitali: فَحْرَاءٌ مِثْلٌ bez *tenvina* na *hemzetu*, a konsonant *lam* u genitivu.

Kurtubi, osim dva spomenuta kira'eta, navodi ove kira'etske varijante:

- a) فَحْرَاءٌ – u nominativu *s tenvinom* na *hemzetu*, a izraz مِثْلٌ – u akuzativu. Ebu el-Feth kaže: „*Misle* je u akuzativu“, aludirajući na istu kaznu u smislu da se počinitelj treba iskupiti istom životinjom koju je ubio.
- b) 'Abdullah b. Mes'ud i El'Ameš su čitali: فَحْرَاؤُهُ مِثْلٌ – Lična zamjenica trećeg lica *hu* se odnosi na divljač ili počinitelja (Kurtubi, 1996: VI/291).

Komentirajući citirani ajet, Džessas kaže: „U riječima Uzvišenog: *Kazna je u visini iste vrijednosti*, riječ *misl* se čita u nominativu (*Fe džeza'un mislu*), a čita se i u genitivu, po tome što ga riječ *džeza'* regira kao pripadak – *mudaf* (*Fe džeza'u misli*). Riječ *džeza'* ovdje može biti imenica kojom se označava dužnost koju treba izvršiti, a može biti i sam naziv glagolske radnje (*masdar*) koju vinovnik treba izvršiti. Ko riječ *džeza'* pročita *s nunacijom*, riječ *misl* postavlja u funkciju atributa radnje koju treba izvršiti, a to je ista vrijednost ili protuvrijednost u raznim vrstama domaćih životinja. Ko je postavi u odnos pripadanja (*idafa*), stavivši je u funkciju naziva radnje, kazna koja treba da se namiri bit će pripadak spomenutoj riječi *misl*. Može se pretpostaviti da kazna (*džeza'*), kao obaveza koja se treba ispuniti, dođe u funkciji pripatka riječi *isto* (*misl*), a da *isto* bude protuvrijednost ubijenoj divljači. Ovo ukazuje na to da ubijena divljač ima tretman strvine,

da je zabranjena i bezvrijedna, da kazna podrazumijeva živu životinju u visini iste vrijednosti ubijene divljači, kako bi vrijednost bila nadoknađena. Odnos pripadnosti je u oba čitanja konkretno značenje, svejedno je li riječ *džeza'* imenica ili glagolska radnja, a domaća životinja, kao nadoknada za kaznu, može biti deva, krava, bravče i sl. (Džessas, 1997: II/473).

Riječi Uzvišenog: *Čiju vrijednost će procijeniti dvojica vaših pravednih ljudi* jednako podrazumijevaju ono što se zahtijeva putem oba čitanja, a to je ista vrijednost, odnosno protuvrijednost u domaćim životinjama, budući da se vrijednost domaćih životinja razlikuje prema vrijednosti divljači. U svakom konkretnom slučaju, za svaku ubijenu životinju potrebno je pozvati dvojicu pravednih ljudi radi njihove procjene. Kad se radi o protuvrijednosti, treba uvažiti šta kažu dvojica pravednih, zbog različitih vrijednosti životinja, da oni odrede višu ili nižu vrijednost tako što će je podići uz divljač visoke klase, umjereno odrediti uz divljač srednje klase i sniziti uz divljač slabije klase, što zahtijeva da se promišlja i iznalazi odgovarajuće fikhsko rješenje (Halilović, 2005: 538-539).

Kad je riječ o prekršitelju, tj. o tome može li on biti presuditelj, učenjaci se razilaze u mišljenju. Po jednom mišljenju – ne može, i to je Malikov stav, jer sudija ne može biti i okrivljeni u istoj parnici. Drugo mišljenje je suprotno, zbog općenitosti ajeta, i to je stav Šafije i Ahmeda.

Ibn Džerir bilježi od Tarika da je rekao: „Arbad je zajahao neku divokozu (gazelu) kao konja i tako je ubio dok je bio hodočasnik, pa je otišao Omeru da mu presudi. Omer je rekao: 'Presudi ti zajedno sa mnom.' Presudili su da to bude jarac koji je već donosio vodu i drva, zatim je Omer citirao: *Čiju će vrijednost procijeniti dvojica vaših pravednih ljudi.*“ U ovom je argument da prekršitelj može biti jedan od dvojice presuditelja, kako su rekli Šafija i Ahmed. Također, razilaze se hoće li se zadovoljiti presudom ashaba u istovjetnoj situaciji, ili će se obratiti dvojici pravednih muslimana, bila presuda ashaba identična ili ne. Šafija i Ahmed smatraju raniju presudu ashaba kao definiran zakon od kojeg nema odstupanja, a u situaciji o kojoj se nisu izjasnili ashabi obratit će se dvojici pravednih muslimana. Malik i Ebu Hanife kažu: „Obavezna je presuda za svaki slučaj pojedinačno, svejedno jesu li ashabi dali neki sud o sličnoj situaciji ili ne, zbog riječi

Uzvišenog: *Čiju će vrijednost procijeniti dvojica vaših pravednih ljudi*“ (Ibn Kesir, 2002: 390).

Na osnovu citiranih kira'eta iskristalizirala su se dva stava o propisu hotimičnog ubijanja životinje za hadžiju koji je pod ihramima:

1. Ebu Hanife i islamski pravници Kufe uvjetuju protuvrijednost, svejedno ima li ubijena lovina sličnu među domaćim ili ne. Svoj stav baziraju na sljedećim činjenicama:

- Allah, dž.š., koristi izraz *misl* – *isto* koji ima općenito značenje (formalno i figurativno). Koristi se u jednom od ova dva oblika. U spomenutom ajetu pod pojam *misl* – *isto* aludira se na figurativno značenje, a to je *protuvrijednost*.

- U ajetu se daje mogućnost izbora za otkup: kurban zaklati, ili nahraniti siromahe, ili postiti. Da je u pitanju jedan obavezujući način otkupa, ne bi se davala mogućnost izbora (Džessas, 1997: 138).

2. Većina islamskih pravnika, a to je stav šafija, malikija i hanbelija, smatra da to treba biti slična životinja, ako bude takve među domaćim životinjama. Svoje mišljenje temelje na drugom kira'etu, koji je u funkciji genitivne veze. Također, svoje mišljenje temelje na sljedećim predajama:

- Allahov Poslanik, s.a.v.s., odredio je da je za ubijenu hijenu otkup ovan.

- Muhammad, s.a.v.s., rekao je: „Otkup za ubijenu hijenu je ovan, za gazelu ovca, za zeca mlađe jare.“ (Ševkani, V/84)

Nakon analize izloženih dokaza možemo zaključiti da su islamski učenjaci složni kada je riječ o korištenju protuvrijednosti za otkup ubijene divlje životinje, ako nema njoj slične domaće životinje. Međutim, stavovi su oprečni ako postoji domaća životinja slična ubijenoj. Možda treba dati prednost mišljenju većine učenjaka zbog predaja koje se prenose od Božijeg Poslanika, s.a.v.s., i ashaba, r.a. Osim toga, značenje ajeta ograničeno je izrazom *jednu domaću životinju*, kao što nije zamislivo da protuvrijednost bude kurban.

Održavanje lične higijene u toku obavljanja hadža

ثُمَّ لِيَقْضُوا تَفَثَهُمْ وَلِيُوفُوا نُدُورَهُمْ وَيَلْبِطُوا بِالْبَيْتِ الْعَتِيقِ

Zatim, neka sa sebe prljavštinu uklone, neka svoje zavjete ispune i neka oko Hrama drevnog obilaze (Hadž, 29).

Riječ *et-tefes* znači: skidanje ihrama, brijanje glave i oblačenje odijela, te kraćenje nokata, kose i tome slično.

El-Ezheri kaže: „Et-tefes je skraćivanje brkova, podrezivanje nokata, odstranjivanje dlaka ispod pazuha i brijanje glave. Ovo su radnje prilikom skidanja ihrama.“

En-Nadr b. Šumejl veli: „Et-tefes u jezičkom izrazu Arapa je uklanjanje svakog oblika prljavštine“ (Kurtubi, 1996: XII/54).

Neka svoje zavjete ispune... Mudžahid kaže, tj. zavjet hadžom i kurbanom. Bilo kakav zavjet koji je čovjek dao a odnosi se, znači, na hadž.

Neka oko Hrama drevnog obilaze... To je obavezni *tawaf*⁶ tj. *tawafu'l-ifada*.⁷ Tako je radio Božiji Poslanik, s.a.v.s., kada bi se prvi dan Kurban-bajrama vraćao na Minu. Počeo bi bacanjem kamenčića na *džemretu*,⁸ bacio bi na njega sedam kamenčića. Zatim bi zaklao svoj kurban i obrijao glavu nakon toga bi obavio *tawafu'l-ifadu*. (Ibn Kesir, 2002: 870)

Kada je riječ o čitanju ovog ajeta, evidentirane su sljedeće kira'etske verzije:

1. Ibn 'Amir, Ebu Omer, Verš, čitali su s *kesrom* na konsonantu *lam*: ثُمَّ لِيَقْضُوا تَفَثَهُمْ – *Summe li jakdu tefesehum*, a Ibn Zekvan od Džabira prenosi da su i drugi dio ajeta čitali s *kesrom* na konsonantu *lam*: وَ لِيُوفُوا نُدُورَهُمْ وَ لِيَلْبِطُوا – *Ve li jufu nuzurehum ve li jettavvefu*.
2. Većina imama u kira'etu čitali su sa *sukunom* na konsonantu *lam*: ثُمَّ لِيَقْضُوا تَفَثَهُمْ وَلِيُوفُوا نُدُورَهُمْ وَلِيَلْبِطُوا – *Summe'l-jakdu tefesehum ve'l-jufu nuzurehum ve'l-jettavvefu*.

⁶ *Tawaf* je obilazak oko časne Ka'be sedam puta.

⁷ *Tawafu'l-ifada* je obavezni tawaf i sastavni dio hadža.

⁸ *Džemre* je mjesto na kome se bacaju kamenčići.

Zastupnici prvog kira'eta smatraju da početak rečenice u arapskom jeziku ne može početi *sukunom*. U citiranom ajetu konsonant *lam* s *kesrom* ima funkciju subjekta i time se aludira na preporuku hadžijama da uklone prljavštinu, ispune zavjete i obilaze oko Ka'be.

Oni koji se pozivaju na drugi kira'et navode da je konsonant *lam* sa *sukunom* u funkciji imperativa, a to je stav većine islamskih učenjaka. Dakle, hadžijama se naređuje da uklone prljavštinu sa svog tijela i vode računa o svojoj ličnoj higijeni. Kao potvrdu svoga stava citiraju druge kur'anske ajete: فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا – *Neka čini dobra djela...* (Kehf, 110), zatim ajet: وَ لِيَضْرِبْنَ بِخُمُرِهِنَّ عَلَىٰ جُيُوبِهِنَّ – *I neka vela svoja spuste na grudi svoje...* (Nur, 31) te لَا يُتَلَطَّفُ وَلَا – *I neka bude ljubazan i neka nikome ne govori ništa o vama...* (Kehf, 20)

U ovom slučaju najbolje je kompilirati jedan kira'et s drugim. Kur'anskim tekstom u imperativnom obliku traži se od hadžija, nakon skidanja ihrama, maksimalno održavanje lične higijene. Svakako, održavanje higijene u toku obavljanja hadža vrlo je zahtjevno, pa se hadžijama preporučuje da shodno svojim mogućnostima vode brigu o ličnoj higijeni.

Klanje kurbana

وَالْبُدْنَ جَعَلْنَاهَا لَكُمْ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ لَكُمْ فِيهَا خَيْرٌ ۗ فَاذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهَا صَوَافَّ ۗ فَإِذَا وَجَبَتْ جُنُوبُهَا فَكُلُوا مِنْهَا وَأَطْعِمُوا الْقَانِعَ وَالْمُعْتَرَّ ۗ كَذَلِكَ سَخَّرْنَاهَا لَكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ

A kamile smo vam učinili jednim od Allahovih obreda hadža, i vi od njih imate koristi; zato spominjite Allahovo ime kada budu u redove poredane; a kada padnu na zemlju, jedite ih, a nahranite i onoga koji ne prosi, a i onoga koji prosi; tako smo vam ih potčinili da biste zahvalni bili (Hadž,36).

Govor Uzvišenog: *Zato spominjite Allahovo ime kada budu u redove poredane...* Prenosi se od Muttaliba b. 'Abdullaha, a on prenosi od Hantaba, a ovaj od Džabira b. 'Abdullaha, koji je rekao: „Klanjao sam s Božijim Poslanikom, s.a.v.s., Kurban-bajram. Kada je završio, doveo je ovna, zaklao ga izgovarajući riječi: 'U ime Allaha, Allah je najveći, Bože, ovo je od mene i od onih

sljedbenika mog ummeta koji nisu zaklali kurban.“ Riječ *savaff* znači: *ona koja stoji na tri noge*, podavijene (svezane) lijeve noge. Božiji Poslanik, s.a.v.s., učio bi: „U ime Allaha, Allah je najveći, nema boga osim Allaha, Bože, ovo je od Tebe Tebi.“ Hadis navodi Ibn 'Abbas, a isto tako i Mudžahid i Ibn Ebu Talib, i El-Vafi od njega. A u dva *Sahiha* prenosi se od Ibn Omera da je došao kod nekog čovjeka koji je oborio žrtvenu životinju (devu) da bi je zaklao. Ibn Omer mu reče: „Uspravi je da stoji i sveži, jer je to sunnet Ebu el-Kasima, Muhammeda, s.a.v.s.“ (Ibn Kesir, 2002: 873).

Vezano za kur'anski izraz *عَلَيْهَا صَوَافٌ* zabilježene su ove kira'etske verzije:

1. Većina imama je čitala: *عَلَيْهَا صَوَافٌ* – '*Alejha savaffe*.
2. Ibn Mas'ud, Ibn Omar i Ibn 'Abbas su čitali: *عَلَيْهَا صَوَافِن* – '*Alejha savafin*. Ovo je šazz – neautentičan kira'et.
3. Ebu Musa el-'Eš'ari, El-Hasan, Šefik, Zejd b. Eslem i Sulejman et-Temimi su čitali: *صَوَائِي* – *Savafi*. Ovo je šazz – neautentičan kira'et.

Na osnovu prvog kira'eta *عَلَيْهَا صَوَافٌ* - '*Alejha savaffe* muslimanima se naređuje da spominju Allahovo ime prilikom klanja kurbana *koji su u redove postavljeni*.

Drugim kira'etom *عَلَيْهَا صَوَافِن* - '*Alejha savafin* muslimanima se u obavezu stavlja da spominju Allahovo ime prilikom žrtvovanja kurbana *koji trebaju stajati na tri noge, podavijene lijeve noge*.

Trećim kira'etom *صَوَائِي* – *Savafi* muslimani se obavezuju da spominju Allaha prilikom klanja kurbana, *a taj vjerski čin treba da bude popraćen iskrenom namjerom i da se Allahu ne pridružuje drug* (Ebu Hajjan, 1403: VI/369).

Na osnovu kazanoga, sva tri navedena kira'eta možemo kompilirati, proširiti u novo značenje, a to je da kurbani prilikom žrtvovanja trebaju biti poredani u redove, stajati na tri noge, podvijene lijeve noge, uz prisustvo iskrene namjere u tom obredu.

Zaključak

Detaljnim uvidom u sadržaje određenih tefsira nalazimo mnoštvo kira'etskih predaja, načine njihove argumentacije, lingvističke rasprave, semantičke refleksije kira'etskih različitosti na razumijevanje i tumačenje kur'anskih ajeta, posebno onih iz kojih se deriviraju šerijatskopravne norme. U ovom radu smo posebnu pažnju posvetili utjecaju kira'eta na propise o hadžu.

U 158. ajetu sure Bekare evidentiran je vjerodostojan kira'et koji potvrđuje sa'j između Safe i Merve: *Fe la džunaha 'alejhi en jettevvefe bihima*, u odnosu na drugi kira'et čija je vjerodostojnost upitna: *Fe la džuna 'alejhi ella jettavvefe bihima*, s time da se tumačenje drugog kira'eta može usaglasiti s vjerodostojnim, gdje čestica *la* sa česticom *en* u ovom kontekstu ima značenje odnosne rečenice.

U vezi s čitanjem 197. ajeta iz sure Bekare: *Fe la refese ve la fusuka ve la džidale fil-hadždž*, evidentirane su kir'aetske verzije u akuzativu i nominativu. Na osnovu prvog kira'eta zabranjuje se intimni odnos sa ženama, korištenje ružnih riječi i rasprave o vremenskom periodu obavljanja hadža, a drugim kira'etom se zabranjuje svaki oblik intimnog odnosa sa ženama, ružnih riječi i raspravljanja za vrijeme hadža. U ovom slučaju, umnožavanje kira'eta je neophodno da bi se ostvarila oba navedena značenja.

Allah, dž.š., kaže: *Hadž i umru radi Allaha izvršavajte...* Na osnovu prvog kira'eta imenica *hadž* se čita u akuzativu, a imenica *umra* u nominativu. Većina imama u kira'etu su spomenute imenice čitali u nominativu. Učenjaci Šafijskog i Hanbelijskog mezheba smatraju da je obavljanje umre obavezno. Kao dokaz navode citirani ajet u kojem glagol *izvršavajte* upućuje na obaveznost, a riječ *umra* veznikom *vav* vezuje se za riječ *hadž*. Učenjaci Malikijskog i Hanefijskog mezheba zauzimaju stav da je obavljanje *umre* sunnet, jer čitanje riječi *umra* u akuzativu ukazuje na upotpunjavanje, a ne na obaveznost.

Allah, dž.š., veli: *Neka sa sebe prljavštinu uklone...* Riječ: *Summe-l-jakdu...* može se čitati s *kesrom* na konsonantu *lam*, ili sa *sukunom* na konsonantu *lam*. Na osnovu prvog kira'eta hadžijama se preporučuje da uklone prljavštinu, ispune zavjete i obilaze oko Ka'be. Drugim kira'etom, hadžijama se naređuje da uklone

prljavštinu sa svog tijela i vode računa o svojoj ličnoj higijeni. U ovom slučaju najbolje je kompilirati jedan kira'et s drugim.

Kada je riječ o čitanju izraza *savaff* u 36. ajetu sure Hadž, evidentirane su tri kira'etske verzije; *savaffe*, *savafin* i *savafi*. Na osnovu prvog kira'eta, muslimanima se naređuje da spominju Allahovo ime prilikom klanja kurbana *koji su u redove postavljeni*. Drugim kira'etom muslimanima se u obavezu stavlja da spominju Allahovo ime prilikom žrtvovanja kurbana *koji trebaju stajati na tri noge, podvijene lijeve noge*. Trećim kira'etom muslimani se obavezuju da spominju Allaha prilikom klanja kurbana, *a taj vjerski čin treba da bude popraćen iskrenom namjerom i da se Allahu ne pridružuje drug*. Nadam se da je ovaj istraživački rad ponudio našem čitateljstvu korisna saznanja o utjecaju kira'eta na propise o hadžu.

Literatura

- Bazul, M. S. (1412/1413) *El-Kira'at ve eseruha fit-tefsir ve'l-ahkam*. Rijad: Daru'l-hidžr.
- Buharija, M. I. (2008) *Buharijina zbirka hadisa-Sahihu'l-Buhari* (prijevod Hasan Škapur i grupa autora) Sarajevo: Visoki Saudijski komitet.
- Džessas, A. A. (1997) *Ahkamu'l-Kur'an*. Bejrut. Daru'l-kitabu'l-'arebijja.
- Ebu Hajjan, M. J. (1403.h) *El-Bahru'l-muhit*. Bejrut: Daru'l-fikr.
- Halilović, S. (2005) *Metodologija tumačenja Kur'ana u hanefijskom mezhebu* (prijevod Mehmed Kico) Sarajevo: Fakultet islamskih nauka i El-Kalem.
- Ibn Kesir, I. E. (2002) *Tefsir Ibn Kesir*, (grupa prevodilaca) Sarajevo: Visoki saudijski komitet za pomoć BiH.
- Ibn Zendžele, A. M. (1997) *Hudždžetu'l-kira'at*. Bejrut: Muessesetur-risale.
- Korkut, B. (1978) *Prevod Kur'ana*. Sarajevo: Starješinstvo IZ-e za Bosnu i Hercegovinu, Hrvatsku i Sloveniju.
- Kurtubi, M. A. (1996) *El-Džami'a li ahkami'l-Kur'an*. Kairo: Daru'l-hadis.
- Muslim, N. A. (1998) *Sahih Muslim*, Rijad: Daru's-selam.
- Nesa'i, Š. A. (bez god. izdanja) *Sunen en-Nesa'i*, Kairo: Darur-rejjan.

- Šafija, I. M. (1990/1410) *El-Umm*, Bejrut: Daru'l-ma'rifa.
- Ševkani, M. A. (bez god. izdanja) *Fethu'l-kadir*. Bejrut: Daru'l-ma'rife.
- Taberi, M. Dž. (1992) *Džami'u'l-bejan fi ulumi'l-Qur'an*. Bejrut: Daru'l-kutubu'l-ilmijje.
- Tirmizija, I. M. (bez god. izdanja) *El-Džami'us-sahih*, Bejrut: Daru ihjaut-turasu'l-arebi.
- Tuhmaz, M. A. (2002) *Hanefijski fikh u novom ruhu*, (prijevod Zuhdija Hasanović i grupa autora) Sarajevo: Bemust.

QIRA'ATS AND REGULATIONS ON HAJJ

Safet Husejnović, PhD

Abstract

The Qur'an is the primary source of Islamic law. General and special sharia norms are derived from its text. This aspect of the Qur'an has been the subject of interest of numerous Islamic scholars in the context of interpreting the normative ayahs - ajatu'l-ahkam. The Hajj is one of the five pillars of Islam. It is prescribed by the Qur'an and the hadith of the Prophet Muhammad, s.a.w.s. The basic regulations of Hajj are derived from the Qur'anic ayahs, and they are stated in various Qira'at variants. The recorded Qira'at versions eliminate certain doubts, extend or give new meaning to the Qur'anic text.

Although their form differs, Qira'ats are intertwined, which indicates their unique source and origin. Without contradiction and exclusivity, the Qira'ats support, explain and interpret one another, which can be of great importance, especially for the Qur'an commentators and Islamic jurists who derive specific Sharia rules from them.

In this paper, we will deal with Sharia law commentaries on Hajj regulations by eminent Islamic scholars, but only from the perspective of Qira'at. The following Sharia laws were analyzed: Sa'j between Safe and Merwa, Reason for banning sexual intercourse, ugly words and quarrels during Hajj, Performing Umrah, Redemption for intentional killing an animal while a hajji is in the state of Ihram, Maintaining personal hygiene while performing Hajj and Performing qurbani.

Keywords: the Qur'an, hadith, Qira'at, regulation, Hajj, Hajji, Ihram, Muhrim, Umrah, Safa, Merwa, Sa'j and Qurban

د. صفت حسينوفيتش، كلية التربية الإسلامية، جامعة زنيثسا

القراءات و أحكام الحجّ

الملخص

القرآن الكريم هو المصدر الأول للشرعية الإسلامية. ومن نصه، تم استنباط الأحكام الشرعية العامة والخاصة. كان هذا البعد من القرآن ولا يزال موضوع اهتمام العديد من العلماء المسلمين في سياق تفسير آيات الأحكام. والحجّ هو أحد الأركان الخمسة للإيمان في الإسلام. شرع بالقرآن الكريم والأحاديث الصحيحة للنبي محمد صلى الله عليه وسلم. تُستمد التعاليم الأساسية للحج من الآيات القرآنية، وهي وردت بوجوه مختلفة في القراءات القرآنية. إن القراءات المروية المسجلة تساعد في إبعاد بعض اللبس، و توسّع المعنى للنص القرآني أو تضيف معنى جديدا له. وعلى الرغم من أن القراءات تختلف في الشكل، إلا أنها متماسكة، مما يشير إلى مصدرها وأصلها الواحد. القراءات تدعم بعضها البعض من دون تناقض واستبعاد في استشهاد وشرح وتفسير، الأمر الذي قد يكون ذا أهمية كبيرة، خاصة بالنسبة لمفسري القرآن الكريم والفقهاء المسلمين الذين يستمدون منها أحكام الشريعة الإسلامية. وفي هذه الورقة، سوف نتناول شروح العلماء المسلمين البارزين في الشريعة الإسلامية التي تتعلق بأحكام الحج من منظور القراءات القرآنية. لقد حللنا الأحكام الشرعية التالية: السعي بين الصفا والمروة، معنى حظر الجماع الجنسي، والكلمات القبيحة والجدال أثناء الحج، أداء العمرة، والقتل العمد لحيوانات أثناء الإحرام في الحج، والحفاظ على النظافة الشخصية أثناء أداء الحج وذبح الأضحية.

الكلمات الأساسية: القرآن، الحديث، القراءات، الأحكام، الحجّ، الحاج، الإحرام، المحرم، العمرة، الصفا، المروة، السعي، والقربان